

egy nehézség-függeléke volt, B[iró] József másik törvénytelen féltestvére, Orbán Sándor. Ez nem lakott a Biró udvarházban, de majd minden nap megfordult abban. Kisebb középtermetű félbarna ember volt. Semmi vonása se volt benne a B[iró] József rokonszenvenességének, s én a gyermek természetes ösztönével eleitől fogva idegenkedtem tőle. B[iró] Józsefnél idősebb volt. Akkor már kiszolgált a katonaságot, mégpedig Bosznia elfoglalásakor. Orbán Sándor testileg is viselte a megszállásnak nem csak emlékét, hanem bélyegét is. Az egyik alsó karjának a test felőli oldalán a bőrbe alkalmazott kék színű német szövegű folyóírás örökítette meg nem hősiességét — melyet csak velem, az apró gyermekkel szemben gyakorolt, hanem haditörvényszék által alkalmazott elítéltségét a háborús katonai szolgálat veszélyei elől való gyáva elszökése miatt.

Biró Mihály anyja, Kelemen Klára édes testvére volt Kelemen Lajos nagyapjának. Apjuk K[eleme]n József, anyjuk Demeterfalvi Nagy Sára volt. Ennek az alakját, arcvonásait s természetét egy Biró Mihálytól származott törvénytelen unokája, Orbán Sára örökölte, kit mint gyermek én is jól ismertem. Finom, szabályos arcú, rózsás arcbőrű, kék szemű, barna hajú szelíd arcú középtermetű szépség volt.

(Folytatása következik)

GYÖNGYÖSSY JÁNOS

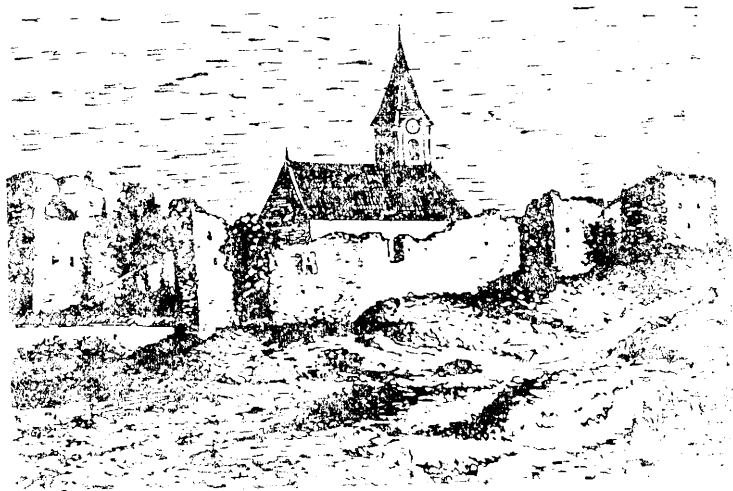
A HOMORÓDSZENTMÁRTONI UNITÁRIUS TEMPLOMKASTÉLY

A község központjában enyhén kiemelkedő magaslaton áll az unitárius templom, mely a lebontott gótikus templom helyébe 1888—1889 között épült. A templomot hajdan hat védőtoronnyal megerősített, ovális alaprajzú várfal övezte, melynek bejárata a templomtól külön épült középkori eredetű kaputorony alatt nyílt. Ebből az erősségből napjainkra az időközben megmagasított kaputorony és az egykori várfal romjai maradtak meg. A falak mentén sorakozó védőtornyokat a XIX. század folyamán rendre lebontották, anyagukat különböző építkezésekhez használták föl.

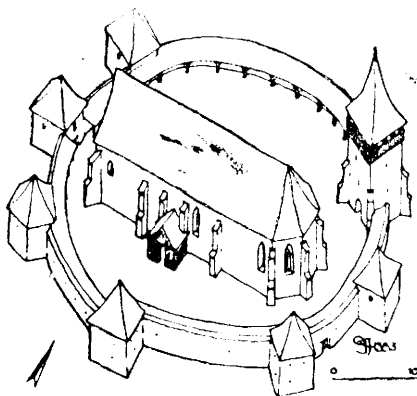
A művészettörténeti szempontból igen jelentős, középkori falfestményekkel díszített gótikus templomot, a korábbi leírások, valamint Huszka József feltárásának eredményei alapján Dávid László ismertette.¹ A következőkben a középkori és a mai templom építéstörténetére csak annyira térünk ki, amennyire az erődítmények múltjának feltárása megköveteli. Az új templom megközelítőleg északdél tájolással épült, falába látható módon nincsenek középkori faragványok beépítve.

A templom köré épített erődítményeket egy 1636. július 24-én kiállított kiváltságlevél említi. Ebben I. Rákóczi György fejedelem engedélyezi a homoródszentmártoniaknak, hogy kastélyuk őrizetére egy rangosabb székely, s mellette öt közrendű gyalog-puskás háború idején is ott-

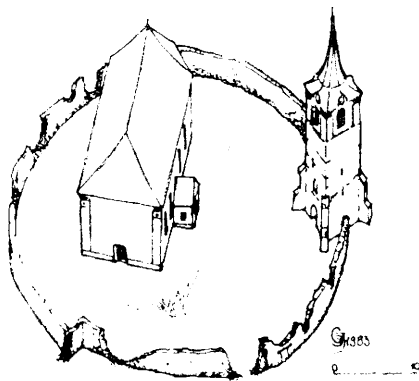
hon maradjon.² Az oklevélből fény derül a templomkastély építésének körülményeire is. 1613-ban, mikor a falu fegyverforgató népe Báthory Gábor mellett hadat viselt, az otthonmaradottakat váratlanul tatár had lepte meg és mind emberi életben, mind anyagiakban nagy kárt okozott nekik. Hasonló csapások elkerülése végett a homoródszentmártoniak Bethlen Gábor fejedelemtől kőso adományt nyerve, a templomot kőfallal erősítették meg, annyira, hogy váratlan támadás esetén maguknak és anyagi javaiknak oltalmára szolgáljon.

A homoródszentmártoni templomkastély
a XIX. század második felében (Orbán Balázs illusztrációja nyomán).

A templomkastély a XVII. század
végén

A templomkastély napjainkban

Az 1715. évi Udvarhelykörü Conscriptio röviden cserépfedésű, kőből épült templomról és zsindegyel fedett toronyról tesz említést. Annál bővebben leírja a templomkastély akkori állapotát az 1789. évi püspöki vizsgálati jegyzőkönyv, melynek teljes szövegét Kelemen Lajos tette közzé. A jegyzőkönyv szövegéből kitűnik, hogy a XVIII. század vége

felé, a védőtornyok és várfalak állapota már nem volt a legjobb. A zárórész határozatai közt a nyolcadik pont az erődítményekre vonatkozik: „A templom kerítését vagyis castélyt felettebb megromladozott állapotjában, ennek belől való részét borzafákkal s egyéb haszontalan csemetékkel felnőttnek találván“, a vizitáció elrendelte a cinterem megtisztítását³. A templomot és a körülötte lévő várat Jánosfalvi Sándor István, homoródkarácsonyfalvi unitárius lelkész is bemutatta, aki 1839-ben a Nagyhomoród mentén barangolva Homoródszentmártonban is megfordult: „Másik nagyszerű tárgy, Homoródszentmártonban a falu alsó felében [...] szép téres dombnak tetején az unitáriusok ős templomvára [...] ősi, óriási képzelgető tornácos fogas tornyával“⁴. A gótikus templomot kerítő vár ezidőtájt már omladozó félben volt, hat védőtornyából már csak kettő állt, ezek is meglehetősen rossz állapotban. Az egyházközség iratai között Jánosfalvi Sándor István említi a fenti 1636-ban kibocsájtott szabadságlevelet, de említi egy korábbi, 1625-ben kelt oklevelet is, melyet Radecki Bálint unitárius püspök a közeli Homoródkarácsonyfalván adott ki. A vizitációt tartó püspököt a homoródszentmártoniak arra kérik, hogy a Szentmártonhoz tartozó filiákat a templomkastély további kiépítésében való részvételre kötelezze. Ezek, mármint a szomszédos Abásfalva, Keményfalva, Gyepes, Kénos és Lókod — amint a fenti delibérátumból kitűnik — „a segítségben nem igen nagy buzgóságot mutattak, mert azt mondták, hogy a régi romlásokat készek kiigazítani, segíteni, de nagyobb és újabb erősségek építésére nem ajánlkozhatnak.“⁵

Mindezt Jánosfalvi Sándor István a következőkkel egészíti ki: „Ebből következett, hogy a homoródszentmártoniak is holmi, a levélben kifejezett kifogásokkal a filiákat elrekesztvén és tiltván, nem csak a vesztély idejéni várbameneküléstől, de a torony alatti bejáratától is, ítéletesen ajtót vágattak a váron a filiák számára a cinteremnek keleti oldalán, mely tájék vagy várrész osztály szerint a filiáké volt, hol a bérakott ajtó ma is látszik. És így a privilegium nyérésekor [1636: Gy. J.] csak a homoródszentmártoniak vállán feküdt a vár továbbépítés vagy bevésés és gondozás terhe, de úgy hiszem, övék volt egyedül haszna is már nagyobbára.“⁶

Az erkélyes sisakkal ellátott tornyot Sándor István a következőképpen írja le: „A torony alólról erőssen bé van boltozva s csak egy kis erős vasas tölgyfa ajtócskán lehet két kőfal közt lévő keskeny grádícson felbuvni a toronyba, hol egy ember ezer ellenséget legyilkolhat rendre felyülről, ha buvni mernék alulról. Megjegyzem itt is, hogy a toronyon magán volt ily nehéz vasas tölgyfa ajtó is, ezen ittjártamkor [1839: Gy. J.] utáni időben a rajta volt vasakért lepusztíttatván ma [...] csak egy vékony deszka levél-ajtó van rajta.“⁷

Orbán Balázs az erődítményt a következőképpen mutatja be: „E kastély erős, magas falaival, 7 bástyájával 250 lépés kerülettel bírván, elég terjedelmes volt arra, hogy nagyobb számú védcsapatot is befogadjon és elég erős arra, hogy azoknak vész idején védelmet és biztos menhelyet nyújtson.

A kastély idoma kerek, csakis déli oldalán rúg ki szögletbe. A falak vonalából kiszökellő bástyák egy kivételével (mely ötszögű) mind négyebástyák, kétsoros lőréssel, s azon sajátosságos elrendezéssel, hogy úgy a keleti, mint nyugati oldalon két-két bástya van közvetlen egymás szomszédságában. Az északi oldalon volt kapubástyára épült a torony; boltozott folyosója még most is megvan tartva.

Ilyen e várkastély s kegyeletes és becsülendő azon gondolat miszerint a hívek gabonát gyűjtenek, hogy ezek őseinknek annyszor védelmet nyújtott várkastély omladozni kezdett falait kiújítva, megmentsék az enyészettől⁴⁸. Úgy látszik azonban, hogy ez a jószándékú gyűjtés nem járt különösebb eredménnyel. Id. Kováts István székelyudvarhelyi fényképész 1936-ban készült felvételén a védőfalak már a mai romos állapotot mutatják.⁹

*
* * *

A középkori eredetű kaputorony négy sarkát hornyolt vízvetőkkel ellátott pillérek erősítik. A torony alatti bejárat csücsíves kiképzésű, a kapualjat pedig csücsíves dongaboltozat zárja le. A kapualj délkeleti falában egy szűk körépeső vezet az első emeletre, a lépcsőház felé nyíló ajtó vastag tölgyfa deszkakból készült, külső oldalát egymást keresztező, vízszintes és függőleges vaspantok erősítik. Az első emelet 120 cm vastag falat mind a négy irányba egy-egy keskeny magas lőrés töri át. Ezek közül az udvar fele nezőt utólag ajtónyi méretűre tágitották, a délkeletit és az északkeletit pedig befalazták. A lőrések fülkáját felül téglából rakott boltív zárja le. Az első emelet padlózata ma a lőrések alsó szintjén található, tartógerendái párkányra támaszkodnak. Az eredeti padlószint valamikor alacsonyabban lehetett, amint azt az egykori tartógerendák falban megmaradt üregei mutatják. Ezek a mai padlószint alatt, a kapualj dongaboltozatának csücsától 1 m magasságra láthatók. A második emelet talán valamivel későbbi, de szintén védelmi jellegű ráépítés eredménye. A négy fő irányba egy-egy keskeny magas lőrés nyílik. Ezeknek fülkéi felül szemöldökkővel zárulnak. A torony külső oldalán, az első és második emelet választóvonalán, a délkeleti és az északnyugati oldalon egyenetlenül keskenyedik a fal.

A második emelet feletti, kőből épített rész — melyet sem ablak, sem lőrés nem tör át — későbbi magasztás, feltehetően az 1789-beli vizitáció jegyzőkönyvében említett 1775. évi renoválás alkalmával készült. A 95 cm vastag, téglából rakott hangablakos felső rész 1861-ben épült. A tornyot óraíves, nyolcélű, csücsös bádógsisak fedi.

A torony északnyugati oldalától induló, megközelítőleg 40 m hosszú falszakasz, többnyire egyenes peremmel rendelkezik, lőrést nem találunk rajta. Mivel nem valószínű, hogy egy ilyen hosszú falszakaszt védelem nélkül hagytak volna, — ráadásul ezen a részen az alaprajz görbülete miatt oldalfedezet sem volt lehetséges — föltételezhető, hogy ez a szakasz, akárcsak a védőfal többi része, valamikor magasabb lehetett. Talán épp a lőrésekkel ellátott felső részét bontották le az idők során.

E meglehetősen ép falszakasz után két, egymáshoz közel épült védőtorony helye látható, kissé délebbre pedig egy ötszögű védőtorony alapja sejthető. Itt egy elfalazott, téglából rakott szegmentívvel, záródó ajtónyílás is látható, mely egykor a torony földszinti helyiségébe nyílt. Ettől a toronyhelytől a következőig a védőfal többnyire egyenes vonalban halad. Ezen a szakaszon három mellmagasságban elhelyezett, szemöldökgerendával záruló lőrést találunk. Az egyenes vonalú falszakasz végén, a déli oldalon egy szöglet töri meg a fal ovális alaprajzát; itt állott egy másik védőtorony, melynek alaprajza enyhén trapézoid lehetett. Innen megközelítőleg 25 méterre újabb védőtorony helye látható, s hogy ez egyszerre épült a várfallal, bizonyítják a fal síkiából kiálló szegletkő-

vek. Tovább haladva a kaputorony felé, nem messze az előbbi torony helyétől egy elfalazott szemöldökgerendás ajtó látható. Kissé arrébb, a vár hatodik és egyben utolsó védőtornyának nyomai tűnnek föl.

*
*
*

Homoródszentmárton plébániáját az 1333. évi pápai tizedjegyzék említi először: „Abraam sacerdos de Sancto Martino solvit VIII banales antiquos“. A múlt század végén lebontott templom első formájában a XIII. század utolsó negyedében épülhetett.¹⁰ A XV. század végén a régi, valószínű félköríves szentély helyébe a kor igényeinek megfelelő sokszögű záródású, boltozatos szentélyt építették, s szintén ekkor készülhetett a hajó boltozata is. A gótikus átépítés által nyert formáját a templom az 1888-ban történt lebontásáig megőrizte.

Feltehetőleg ugyancsak a XV. század végén épült a gótikus torony, a templom épületétől külön, tőle megközelítőleg 10 méterre. Igen valószínű, hogy a templomot, a XV. század végén alacsony kőfal vette körül, hisz tudott dolog, hogy a templomtól külföldön épült középkori kőtoronyok a Székelyföldön a cinterem bejáratának védelmét biztosították. Alaprajzi elrendezés szempontjából tehát a templom a XVII. századi védelmi célú átépítésig aligha különbözött a közeli Homoródszentpéter, Homoródjánosfalva, Oklánd és Homoródújfalú kerített templomaitól.

Amint az 1636-ban kibocsátott kiváltságlevélből kitűnik, az 1613. évi török—tatár dúlás utáni években a templomot hat védőtornyossal megerősített várfallal vették körül. A korábbi cinteremfalakat valószínűleg lebontották; tény az, hogy a ma látható romos falmaradványok szerkezetén ráépítés nyomai nem látszanak. A XVII. századi védőfalak ovális alaprajza szerint viszont arra következtethetünk, hogy a várfalak többekévébé a korábbi cinteremfalak vonala után igazodtak. Itt kell megemlítenünk, hogy az 1789. évi leírás hat, Orbán Balázs pedig hét védőtornyot is említett. E különbség abból adódik, hogy Orbán a harangtoronyt a védőtornyok közé számította, sőt azt az egyik „bástya“ megmagasításából származtatja. Ez a megállapítás nyilvánvalóan téves, mivel a csúcsíves bejáratnál, keskeny lőrészekkel ellátott torony csaknem másfél száz évvel korábbi a többi védőtornynál.

Nincs adatunk arról, hogy a középkori kaputornyot a XVII. századi erősítési munkálatok mennyire érintették, avagy érintették-e egyáltalán. A torony második emelete ugyan későbbinek tűnik, mint az alatta lévő rész, lőrésai szerint ítélve azonban ez az emelet is korábbi, mint a várfalak és a védőtornyok. Feltételezhető, hogy a toronyt már a védőfalak építése előtt is erkélyes sisak fedte, mely egész a XVIII. századi magasításáig fennállhatott. Az 1775-ben magasított toronyt — valószínű a hagyományos forma megőrzése végett — újabb erkélyes sisakkal látták el. Ezt a zsindeleyel fedett sisakot melyet Jánosfalvi Sándor István is említ, az új harangház építésekor, 1861-ben bontották le.

A földszinti helyiségre és emeletre tagolt védőtornyok némelyike, ahogy a falmaradványokból kivehető, a védőfállal egyszerre épült, a többi később ragasztották a már meglévő várfalhoz. Így az ötszögű, a trapezoid alaprajzú, valamint a déli oldalon, az előbbitől keletre épült védőtorny, a várfállal egyidős, a kaputoronytól délre eső torony viszont már nyilvánvalóan későbbi bővítés eredménye. A nyugati oldal másik két védőtornyáról, az erősen romos várfalak miatt, az építés sorrendjét illetően semmi bizonyosat nem állapíthatunk meg.

A védőfalak lőrésai meglehetősen rendszertelenül, némelyek mellmagasságban, mások ennél magasabban helyezkedtek el. Nyílásuk téglalap vagy négyzet alakú, fülkéjüket felül szemöldökgerenda vagy lapos épületkö zárja le. A várfalak régen bizonyára magasabbak voltak mint ma, magasságuk a védőtornyokéval egyezett. Gyilkjárónak nyomai ugyan nem maradtak fenn, de ha a falak magasabbak voltak, okvetlenül annak is kellett léteznie. Az 1789. évi jegyzőkönyv a falak belső felén „rongyos sendellyes árnyékokat“ említ, melyeket a védőfolyosó maradványainak is tekinthetjük, de ugyanúgy lehetnek — a székelyderzsiéhez hasonló — félnyereggetős szin maradványai is.¹¹

A Sándor István által említett deliberátum szerint a homoródszentmártoniak még 1625-ben is a vár nagyobbításán dolgoztak. Az akkortájt nyitott oldalbejárat maradványa az az elfalazott ajtó, mely a várial délkeleti részén ma is látható.

A templomot és a várat 1661-ben (Jánosfalvi Sándor István szerint 1663-ban) a törökök feldúlták. Erről tanúskodott a régi templom nyugati végében álló karzat felirata: *Hic Chorus per manus Gentium Barbarorum Nejarias Turcarum destructus. In Gloriam Dei Patris denuo Renovatus Impensis Georgii Szakáts. A. D. 1664.*¹² Ekkor pusztult el a Radeczki Bálint püspök leveléből ismert két középkori harang is. Ezek helyett 1666-ban két új harangot öntettek. A nagyobbik harang ma is megvan a következő felirattal: „In gloriam unus supremi Dei et ejus filii nazare aetilius (!) Stephano Biro Balthasare D. E. 1666. Geor. Moergeler Coronen Me Fudit.“

1690-ben a Zernyest melletti győzelem után Thököly Imre és az őt segítő török-tatár csapatok Udvarhelyszék felé nyomultak és szeptember 10-én már Homoródszentpéternél táboroztak. Egy hónap múltán, Thököly hátráló seregei újból átvonultak a Homoród mentén. Október 11-én Kénost, Homoródszentmártont és Recsenyédet érintve, Erdővidék felé iolytatták útjukat.¹³ Bár pontos adattal nem rendelkezünk, valószínű, hogy Homoródszentmárton népe és a környékeliek az átvonuló, prédára éhes seregek elől a templomvár falai mögé húzódtak. Az 1789. évi jegyzőkönyv egy zászlóról is szól, melyet a szentélyben tartottak, és amelynek felirata a következő volt: „Itt nyugszik Nemzetes Biró Gábor Uramnak virágzó életének 23. esztendő korában tatárok fegyverétől sok sebei után vitézi módon elhervadt teste 8-va octombris 1691.“¹⁴ Jánosfalvi Sándor István a múlt század harmincas éveiben a zászlónak már csak rúdját és foszlányait találta, Orbán Balázs pedig már ennyit sem. Orbán szerint Biró Gábor a Thökölyt segítő török-tatár csapatokkal szállt szembe és a harc során esett el. Thököly beütése azonban egy évvel Biró Gábor eleste előtt, 1690 őszén történt, következésképpen, vagy Orbán feltételezése nem helytálló, vagy a zászló évszámát olvasták tévesen. Ez utóbbi azonban nem valószínű, már ezért sem, mert nemcsak az évszám, hanem a nap sem egyezik: 1690 október 8-án ugyanis Thököly még Fehéregyháza és Bun között táborozott.

Az 1789. évi egyházvizsgálat a várfalakat omladozófélben találta, a védőtornyok közül pedig kettő különösen rossz állapotban volt. Az akkori iskola udvara felől lévő védőtorny (ez feltehetőleg az északnyugati torony volt) „GÁL FERENTZ és „HIC FUIT VAL: SZ: MÁRT: A. D. 1677“ felirat volt olvasható.

Jánosfalvi Sándor István 1839-ben már „váromladék“-ról és „repedt bástyák düledékei“-ről tesz említést. A hat védőtornyból ekkor kettő

még meglehetősen épségben állott, a torony csúcsíves bejáratának pedig megvolt még a vaspántos ajtaja.

A védőfalak nagy részét a XIX. század végén, az új templom építése idején, és az azt követő néhány évben bontották le. A romosan maradt falak napjainkban is tovább omladoznak, a védőtornyok helyét pedig már csak a talajfelszín enyhe kiemelkedései jelzik.

JEGYZETEK

¹ Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Bukarest, 1981, 157—167.

² *Székely Oklevéltár*. VI. 134—138.

³ Kelemen Lajos: *Legrégibb adataink unitárius templomainkról püspöki vizsgálati jegyzőkönyveinkben 1789-ig*. Keresztény Magvető, LIV. (1922.) 168—180.

⁴ Jánosfalvi Sándor István: *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*, 1858. Kolozsvár, I—II, 1942, 55.

⁵ Uo., 59.

⁶ Uo., 59—60.

⁷ Uo., 69.

⁸ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, I, 1868, 162.

⁹ Dávid László: i.m., 134. fénykép

¹⁰ Dávid László: i.m., 166.

¹¹ Az „árnyék” szó korábbi jelentései: 1. szekér és szerszámszín. fészker; 2. fedélszín. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. I, Bukarest, 1976.

¹² Kelemen Lajos: *Adatok öt székelyföldi unitárius templomkastély történetéhez*. Művészettörténeti Tanulmányok, Bukarest, 1977, 217—218.

¹³ Jakab Elek — Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye monográfiája*, Budapest, 1901, 401—402.

¹⁴ Kelemen Lajos: i.m. (1977), 218.

SIMÉN DOMOKOS

VELEM VAN AZ ISTEN

Jn 16,32b

Mindig féltem a különvéleménytől. Nem tudtam, míg le nem mérhettem a mások igazságának mérlegén is, hogy pártolom-e vele az igazságot, mások is gondolkoznak-e hasonlóan, vagy csak a magam egyedülvaló útját járom. Azonos gondolkodásúakat, szellemi ikertestvéreket vagy legalább is rokonokat kerestem mindig. Tudom, hogy ez az egyedülvalóság elleni szellemi védekezés volt.

Az ágybaromlott ember, a koporsóval rokonított lelkek, a lelombozott remények, a csalódás zátonyára futottak erőtlenség ahhoz, hogy lelki száműzetésükből azonosak legyenek önmagukkal. Lelki félszeggé teszi őket az életnek magukon lemért csapása. Rendszerint saját bajuk egyedülvalóságába zárkoznak. Ilyenkor, ha kopogtat a lélek az ajtón, szélesre tárul az érzések határa és vizsgálat nélkül fogad be az ember ismerősöket és ismeretleneket. Tudom, hogy ez az emberi lélek természetes gyógyszer az egyedülvalóság ellen.

Emberek, nemzetek minden időben kerülték azt, hogy segítség, megértés, szövetséges nélkül legyenek. Népeket és nemzeteket emelt magasba az, hogy az adott pillanatban nem voltak magukban, volt segítségük. Menekülés volt ez is az egyedülvalóságtól a segítség mérlegének, erejének megmértetésében.

Egyetlen protestáns felekezet sem lenne, ha a reformátoroknak nem lettek volna követőik, ha magukra maradtak volna.

A szellemi, lelki, társadalmi életben a magukra maradóknak, egyedül valóknak nagyon nehéz a sorsuk. Az ember szeret egyedülállónak látszani, de nem szeret egyedül maradni. Az átlagembert megtöri a magányosság. Különös tükre az életnek, hogy az ember a családban, egyházában vagy bármely nagy tömegben is lehet, maradhat egyedül. Bizonyosság rá a világon lévő kórházi és lábadozó betegek nagy száma. Beteggé tesz az egyedülvalóság. Ezért kerüli azt minden ép lelkű ember.

Mindig csodáltam Jézust azért, hogy a maga idejében és korában, szellemében és tanításában egyedül volt azokkal a mesterséges bukta-tókkal szemben, melyek lépcsőfokok voltak a Golgotához. Csodáltam azért is, mert lelki életének olyan erkölcsi tartalmat tudott adni, melyből még a mindig vele levő tanítványok sem tudtak osztozni. Volt hite, hogy megossza a világosodó emberekkel gondolatát, Istent; volt bizalma, hogy megossza lelkét, és volt akarata, hogy önmagával mindig azonos maradhasson a hit és a cselekedet mérlegén. Szétosztotta